

Kitett gyermekek

Összefoglalás ♦ *A görög történelem egyik legismertebb, de valójában egy félreértésen alapuló elbeszélése a testi hibával született spártai gyermekek elpusztítása, ami egyfajta antik eugenikának tekinthető. A Plutarkhosz által megörökített szokás azonban nem egészen úgy volt, ahogyan azt a mai napig tanítani szokták, ráadásul a gyermekkítétel szabályai a görög világon belül éppen Spártában voltak a legszigorúbbak. Hellasz többi városában a szülők egészséges gyermekeiket is kitehették, ebben semmilyen törvény sem akadályozta meg őket.*

The exposure of infants in ancient time

Abstract ♦ *One of the most famous stories, which is based on a misunderstanding, is the omicide of deformed newborns in Sparta. It is considered as an example of antique eugenics. This habit was described by Plutarch, nonetheless, it did not happen in the same way as it has been imagined until now. Furthermore, the rules of exposure of infants in the Ancient Greek world was the strictest in Sparta, too. In the other cities of Hellas parents could expose their healthy children even, since laws did not forbid it.*

A Kr. e. 4. század végén élt athéni komédiaíró, Menandrosz *Ítéletkérők* című darabjának középpontjában egy kitett gyermek áll. Kharisziosz feleségül vette Pamphilét, de amikor a férj elutazott, a fiatalasszony – alig öt hónapi házasság után – egészséges (vagyis nem koraszülött) gyermeket szült. El akarta azonban titkolni ura előtt a történeteket, mert abból kiderült volna, hogy a baba nem Kharisziosztól származik. A csecsemőt Pamphilé dajkája kitette a hegyekben, ahol két pásztor rábukkant. A kislány nyakláncot és más ékszereket viselt, nyilván azért, hogy ha valaki megtalálja, ezek árából fel tudja nevelni. Kharisziosznak fülébe jutott, hogy Pamphilé szült, ezért sértetten elköltözött otthonról. A darab végén derül csak ki, hogy Pamphilé egy Artemisz ünnepen erőszak áldozata lett, és az erőszaktevő Kharisziosz volt. A pásztoroktól visszaszerzett kislány tehát kettejük közös gyermeke (Menandrosz, 1986, 121–166).

A Kr. e. 5. századi Szophoklész egyik legismertebb darabjának főszereplője szintén egykori kitett gyermek, Oidipusz. Őt egy jóslat miatt tétette ki apja, a thébai Laiosz egy hegyoldalba, mert Apollón kinyilatkoztatása szerint saját fia lesz majd egyszer gyilkosa. A gyermekkítéssel megbízott szolga azonban egy korinthuszi pásztornak adta át a csecsemőt, akit végül Korinthusz gyermektelen királya nevelt fel (Szophoklész, 2004, 143–200).

A Kr. u. 2. században élt Héliodórosz *Sorsüldözött szerelmesek* című görög nyelvű regényének főszereplője, Kharikleia, az etióp királyi pár gyermeke volt, de fehér bőrrel született, ezért édesanyja kitétette, mert félt, hogy a féltékeny király hűtlenséggel vádolja meg. A kislány takarójába belehímmezte származásának történetét, és számos drágakövet tett ki mellé, hogy annak árából méltón felnevelhesse, aki megtalálja. Egy Khariklész nevű delphoi pap nevelte fel Kharikleiát saját lányaként. A könyv végén, hihetetlen kalandok után tér vissza Kharikleia szerelmével, Theagenésszel együtt Aithiopiába (Héliodórosz, 1976).

A három kiragadott történet azt mutatja, hogy a görög világban szinte minden újszülött feje fölött ott lebegett annak a veszélye, hogy valamilyen testi hibája vagy egy kedvezőtlen jóslat miatt kiteszik. Az is látszik azonban, hogy a nem kívánt gyerekeket nem megölték, hanem istenítéletnek tették ki: ha az istenek azt akarták, hogy a gyermek éljen, odaküldtek egy pásztort vagy egy vándort, hogy megtalálja, és a csecsemővel együtt kitett értékek felhasználásával felnevelje. És valóban, Pamphilé kislánya, Oidipusz és Kharikleia is gondos kezekbe jutott, és elkerülte a korai halált. A gyerek mellé tett értékek azt bizonyították, hogy az eredeti szülők számítottak arra, hogy a kicsit megtalálja, és felneveli valaki. Mindez arra utal, hogy a gyermekkítétel nemcsak gyakori volt a görög világban, hanem bizonyos szempontból ritualizált is. A görög szülők még a nem kívánt gyermeküket sem szándékoztak elpusztítani (az ugyanis a görög jog szerint szándékos emberölésnek minősült volna), hanem esélyt akartak adni neki, hogy egy másik családban felnevelkedhessen.

A gyermekkítétel általában az apák joga volt, de egyes sajátos esetekben az anyák, főképp az újránházassodott özvegyasszonyok is élhettek vele, mint például a krétai Gortünben, Kr. e. 450 körül. A hatalmas feliraton fennmaradt törvénykönyv így rendelkezett (Németh, 2003, 163-170): "Ha elvált asszony szül, vigyék (a gyermeket) férje házába három tanú előtt. Ha nem fogadja el, az anyának hatalmában legyen akár felnevelni, akár kitenni őt. Élvezzenek azonban előnyt az esküben a rokonok és a tanúk, hogy odavitték-e. Ha elvált voikea¹ szül, vigyék (a gyermeket) férjének, aki elvette, gazdájához két tanú előtt. Ha nem fogadja el, a gyermek legyen a voikea gazdájáé. Ha az év letelte előtt ismét házasságra lép ugyanazzal a

¹ A krétai voikeus (férfi) és voikea (nő) jogállása a spártai helótákénak felelt meg, vagyis nem volt szabad, de rabszolga sem, ugyanakkor a telek tulajdonosa, ahol a voikea dolgozott, a gazdájának számított.

férfivel, a gyermek a voikeus gazdájáé legyen, az, aki elvitte (a gyermeket) és a tanúk azonban élvezzenek előnyt az esküben. Ha elvált feleség kitenné gyermekét, mielőtt bemutatja az előírás szerint, ha rábizonyítják, szabad gyermekért fizessen ötven sztatért, a rabszolgájáért pedig huszonötöt. Ha nincs háza a (férfinek), ahová elvigyék, vagy őt nem látták, büntetlen legyen, ha (a nő) kiteszi a gyermeket. Ha olyan voikea, aki nem házas, teherbe esik és szül, a gyermek a nő atyjának gazdájáé legyen, ha pedig atyja nem él, fivérei gazdáié legyen" (Gortüni törvények 3, 44–4, 23. Kapitánffy István és Tegyeey Imre fordítása).

Arisztotelész a Kr. e. 4. században már föllépett a gyermekek kitevése ellen, ha annak pusztán a túlnépesedés volt az oka. Megjegyzéséből arra következtethetünk, hogy a görögök még ekkor is sűrűn gyakorolták ezt a szokást (Politika, 1335b): "Az újszülöttek kitevéséről vagy fölneveléséről pedig úgy intézkedjék a törvény, hogy semmiféle korcsszülöttet nem szabad fölnevelni – viszont a gyermekek nagy száma miatt, ha a szokásrend azt úgylis megakadályozza, egyetlen újszülöttet sem szabad kitenni, mert hiszen ezek úgylis határt szabnak a túlságos szaporaságnak" (Szabó Miklós fordítása).

A gyermekkítétel mindamelllett korántsem volt görög sajátosság. A Föld legkülönbélebb pontjain virágzott, 393 kultúrában gyakorolták. Közülük 179-ben gyakori és 29-ben időlegesen alkalmazott szokás volt a gyermekkítétel, és mindegyikben a lányok kitétele vagy megölése adta az esetek túlnyomó többségét (Golden, 1985, 318). Így a gyermekkítétel inkább szabálynak, semmint kivételnek tekinthető az emberiség történetében. Ebből következik, hogy semmi okunk sincs rá, hogy a gyermekkítételt rituális okokkal (pl. első termés feláldozása) próbáljuk magyarázni, amint azt a problémakör egyik első feldolgozója tette (Tolles, 1941, 89).

A görögök leggyakrabban a lánygyerekektől szabadultak meg, mivel a lányok kiházásításakor hozományt kellett adniuk, de ezt a szegényebb családok – különösen több lánygyermek esetén – nem engedhették meg maguknak. A női munkát amúgy sem becsülték sokra a görögök, mivel a mezőgazdaságban és az állattenyésztésben (pl. az eke hajtásában, a pásztorkodásban stb.) a nők – részint gyengébb fizikumuk, részint pedig szülés és szoptatás idején – csak csekély szerepet játszottak. A fiúkat, vagy közülük legalább kettőt, fölnevelték, a lánygyerekek közül azonban legfeljebb egyet tartottak meg. Erre utal Poszeidipposz komédiaköltő (Kr. e. 3. század, Stobaeus, 1855, 77, 7) megjegyzése: "Mindenki fölnevel egy fiút, még ha szegény is, de kitesz egy lányt, még ha gazdag is" (Németh, 2001, 174).

A spártai szokást, mint elrettentő példát szokták idézni a brutális eugenikára, amely később a náci ideológiát is megtermékenyítette. Erre egyetlen forrásunk van, Plutarkhosz Lükurgosz

életrajza (Plutarkhosz: *Lükurgosz* 16). "Az újszülött csecsemővel apja nem rendelkezett, hanem karjába vette, és elvitte a Leszkhé (Társalgó) nevű helyre, ahol a törzsek (phülék) vénei összegyülekeztek és megvizsgálták a kisdedet. Ha egészséges alkatú és erőteljes csecsemő volt, utasították az apát, hogy nevelje fel, egyben pedig kijelöltek neki egyet a kilencezer spártai parcellából. De ha idétlen vagy nyomorék volt, bedobták a Taügeton Apothetai nevű szakadékába - azzal a meggyőződéssel, hogy nem előnyös sem a gyermeknek, sem az államnak, ha egy születésétől kezdve gyenge és életképtelen ember életben marad. Ezért fürdették meg az asszonyok az újszülöttet borban és nem vízben, hogy kipróbálják szervezete életképességét. Ha ugyanis epilepsziás vagy gyenge, beteges szervezetű volt a gyermek, görcsöt kapott az erős bortól, és elpusztult, de ha egészséges volt, még izmosabb lett." (Máthé Elek fordítása)

Plutarkhosz értesülése nem mindenben megbízható. A spártai földek magántulajdonban voltak (vagyonni egyenlőség nem létezett Spártában), így az újszülött számára semmiféle parcellát nem tudtak kijelölni. A felcseperedett legidősebb fiú apja birtokát örökölhette, kisebb öccsei viszont semmit. Ők csak fegyverük segítségével, esetleg külföldi zsoldosként, juthattak vagyonhoz (Németh, 1999, 160).

A spártaiak bizonyos szempontból emberségesebbek voltak más görög államok lakóihoz képest, Spártában ugyanis csak az életképtelennek ítélt csecsemőket tették ki, és ehhez is a *pülé* (törzs) véneinek engedélyére volt szükség.

A csecsemőt különben nem ledobták a szikláról, hanem csak kitették (*apepemon*) a Taügeton hegy Apothetai nevű helyén. Ez a fordítási hiba ihlette a kegyetlen spártaiakról szóló történeteket. A többi poliszban azonban maguk a szülők döntötték el, hogy felnevelik-e újszülöttüket, és ha úgy döntöttek, hogy nem, minden korlátozás nélkül kitehették a gyermeket. A kitett gyermekek sorsa ritkán volt a halál, mivel részint gyermektelen családok nevelték fel őket, részint rabszolgakereskedők vagy bordélytulajdonosok szedték össze és nevelték őket addig, amíg el nem adták vagy prostitúcióra nem kényszerítették őket. Ami számunkra a Plutarkhosz helyből a legfontosabb, az a kitevés helyének neve: Apothetai. Apotithémi azt jelenti, hogy kitenni, vagyis a spártaiak számára ki volt jelölve egy meghatározott hely, ahová ki lehetett tenni a nem kívánt, és a vének által sem életre ítélt csecsemőket. Ennek azért volt jelentősége, mert ha valakinek gyermekre, esetleg szolgára volt szüksége, néhány napi várakozás után találhatott egyet az Apothetaiban. Az Apothetai olyasmí volt, mint a mai társadalomban az inkubátor egyes kórházak előtt: aki oda beteszi gyermekét, nem megöli, hanem a közösség gondjaira bízta, és a kicsi hamarosan örökbefogadó szülőkhöz kerülhet.

Az emberiség, története során, újra meg újra feltalálta az ilyesfajta "inkubátort". Az egyik legszebb példája a nem kívánt gyermekek elhelyezésének a firenzei Ospedale degli Innocenti (Ártatlanok kórháza), amit a 15. században épített Filippo Brunelleschi. Az épület homlokzatát egy oszlopos galéria szegélyezi, az oszlopok feletti mezőben Andrea della Robbia pólvás babákat ábrázoló terrakotta tondóival. Az oszlopos galéria jobb oldalán egy máracsokkal elzárt ablak látható, amely az építés idején még egy forgóablakot rejtett. A nem kívánt csecsemőket erre a forgóablakra lehetett helyezni, majd befordítani, vagyis a csecsemőt az épület belseje felé fordították. Egy kis harangocskával lehetett jelezni az apácáknak, hogy új jövevény érkezett. A gyermek így életben maradt, és anyja (aki nagy valószínűséggel megesett prostituált volt) megmenekült a halálos büntől. A vagyonos firenzeiek feltehetőleg azért támogatták az Ospedale megépítését, mert sejtették, hogy a kisbabák apja az ő körükből kerülhetett ki. A forgóablakot 1875-ben falazták el, de előtte négy évszázadon át sok-sok kisgyermek életét mentette meg.

Forrás: <http://www.museodeglinnocenti.it>

IRODALOM

ARISZTOTELÉSZ (1984): *Politika*. Budapest, Gondolat Kiadó.

GOLDEN, M. (1985): Demography and the Exposure of Girls. *Phoenix*, 35, 316–331.

HÉLIODÓROSZ (1976): *Sorsüldözött szerelmesek*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó.

MENANDROSZ (1986): *A lenyírt hajú lány*. Budapest, Európa Könyvkiadó.

NÉMETH GYÖRGY (1999): *Polisok világa*. Korona Kiadó.

- NÉMETH GYÖRGY (2001): Születésszabályozás az ókori görögöknél. *Orvostörténeti Közlemények*, 174-177, 125-134.
- NÉMETH GYÖRGY (2003): *Görög történelem szöveggyűjtemény*. Budapest, Osiris Kiadó.
- PLUTARKHOSZ (2001): *Párhuzamos életrajzok I.* Budapest, Osiris Kiadó.
- STOBAEUS (1855): *Florilegium*. Leipzig, Teubner.
- SZOPHOKLÉSZ (2004): *Drámái*. Budapest, Osiris Kiadó.
- TOLLES, R. (1941): *Untersuchungen zur Kindesaussetzung bei den Griechen*. Breslau, Sporn Verlag.

Gradvohl Edina

főiskolai docens

Semmelweis Egyetem, Egészségtudományi Kar,

Alapozó Egészségtudományi Intézet, Társadalomtudományi Tanszék

gradvohle@se-etk.hu

Németh György

egyetemi tanár, tanszékvezető

ELTE, BTK,

Ókortörténeti Tanszék